

NO EN VAN TORNAR

Exili i emigració dels hospitalencs a Amèrica
(1937-1965)

Enric Gil Meseguer

recerques6

No en van tornar

**Exili i emigració dels hospitalencs a Amèrica
(1937-1965)**

**Col·lecció
RECERQUES**

6

No en van tornar

**Exili i emigració dels hospitalencs a Amèrica
(1937-1965)**

Enric Gil Meseguer

Producció: Ambar Comunicació, SL (ambar@periodistes.org)
Edició: mecenix.com ©
Assessorament lingüístic: A.Fort
Disseny de la coberta: Creators
Impressió: ServicePoint

© dels textos: Enric Gil Meseguer
© d'aquesta edició
Centre d'Estudis de l'Hospitalet
Av. Josep Tarradellas, 44. (Espai Molí)
08901 L'Hospitalet de Llobregat
Tel: 93 338 60 91
A-e: celh@celh.cat Web: www.celh.cat

Primera edició: juny de 2014
ISBN: 978-84-937806-5-4
Dipòsit legal: B 13399-2014

La publicació d'aquesta obra ha rebut el suport de:

ambar
COMUNICACIÓ, SL

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra ha de comptar amb l'autorització escrita dels titulars de la propietat intel·lectual, excepte en el que la llei preveu expressament al respecte. La infracció d'aquests drets pot ser constitutiva de delictes contra la propietat intel·lectual (art. 270 i seg. del Codi penal). Tots els drets reservats.

A l'Hermi i el Taison, companys en el viatge més llarg, el de la vida

Aquest llibre s'ha editat gràcies al suport de 56 amics i amigues que han fet aportacions pecuniàries mitjançant el sistema mecenix.com.

*L'autor agraeix ben sincerament a tothom les seves aportacions. El sistema preveu fer esment en concret de les següents persones i entitats:
Diego Pérez, Cristina Sánchez, Josep Lluís Pérez,
Ateneu de Cultura Popular de l'Hospitalet,
Ricard Raquer, Joan Josep Pujadas, Jaume Botey, Pilar Massana,
Frederic Martínez i Alfonso López.*

Un agraïment especial també al Supremo Consejo del Grado 33 para la República de Chile, el Centre d'Estudis de l'Hospitalet i l'empresa Ambar Comunicació, SL.

SUMARI

INTRODUCCIÓ	11
PRIMERA PART. L'EXILI I L'EMIGRACIÓ DERIVATS DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA I DE LES CONDICIONS DE LA POSTGUERRA	15
1.1 CONDICIONS A L'HOSPITALET DURANT LES DÈCADES DE 1920 I 1930 QUE EMMARQUEN I ORIGINEN L'EXILI I L'EMIGRACIÓ	17
1.1.1 ARRIBA LA SEGONA REPÚBLICA	19
1.1.2 LA GUERRA CIVIL	24
1.2 UNA INTRODUCCIÓ GENERAL A L'EXILI REPUBLICÀ	26
1.2.1 L'EXILI REPUBLICÀ EN EL SEU CONTEXT	29
1.2.2 LA DERROTA I LA FUGIDA: DE L'HOSPITALET A FRANÇA	33
1.2.3 LES CONDICIONS DELS EXILIATS A FRANÇA	36
1.2.4 LA MARXA A AMÈRICA	38
1.2.4.1 El cas de Mèxic	42
1.2.4.2 El cas de l'Argentina	43
1.2.4.3 El cas de la República Dominicana	45
1.2.4.4 El cas de Xile	46
1.2.4.5 El cas de Veneçuela	48
1.2.4.6 D'altres països: l'Equador, el Brasil, els Estats Units	48
SEGONA PART. CASOS ESPECÍFICS	51
2.1 L'EXILI POLÍTIC I SINDICAL	53
2.1.1 ALFONS LÓPEZ CAMACHO, NODRIDOR DE L'INTEL·LECTE	77
2.1.1.1 Exili a França, la República Dominicana i Mèxic	79
2.1.2 LA DOBLE VIDA D'AMADEU LLORENS FERRAN	84
2.1.2.1 La Guerra i l'exili	85
2.1.2.2 Dues famílies paral·leles	86
2.1.3 LAUREÀ LORCA LÓPEZ O EL PREU DE L'EXILI	88
2.1.4 ENRIC PLAYAN TERSOL, ÀLIES 'JULIO ROMA'	90
2.1.4.1 Cap a l'exili	93
2.1.4.2 Una nova vida a Mèxic	95
2.1.4.3 Adaptació i dificultats	96
2.2 L'EXILI MILITAR	101
2.2.1 ELS GERMANS DAVID I RAMON FIRMAS GIL	104
2.2.1.1 Participació a la Guerra Civil i posterior exili	104

2.2.1.2 L'arribada de David Firmas a Xile	106
2.2.1.3 La vida a Xile	107
2.2.1.4 La trajectòria de David Firmas a la maçoneria xilena	110
2.2.2 JAUME ISERN RABASCALL, DE LA FACULTAT DE MEDICINA AL FRONT DE GUERRA I A L'EXILI	111
2.3 L'EXILI DELS CIUTADANS	114
2.3.1 MESTRES A L'EXILI AMERICÀ	116
2.3.2 LA FAMÍLIA OCAÑA, SEVERINO CAMPOS I VICENÇ MARCET	120
2.3.2.1 Primer exili a França i retorn a la Catalunya republicana	121
2.3.2.2 Segon exili a França	124
2.3.2.3 La vida continua a Amèrica	126
2.3.2.4 La trajectòria de Severino Campos	128
2.3.3 LA PERIPÈCIA VITAL DE MARÍA GARCÍA TORRECILLAS	131
2.3.3.1 L'exili a França	133
2.3.3.2 L'exili a Mèxic	137
2.4 L'EXILI INFANTIL	142
2.4.1 AGUSTÍ GARULO (LÓPEZ) PUJOL I ANTONI LÓPEZ PUJOL, NENS DE MORÈLIA	146
2.4.1.1 La gènesi de l'expedició	146
2.4.1.2 La sortida i el viatge	150
2.4.1.3 Els anys mexicans (I): Morèlia	153
2.4.1.4 Els anys mexicans (II): la travessa pel país	157
2.4.1.5 La separació i el retorn a Espanya	161
2.4.1.6 Les conseqüències d'una decisió	164
2.5 MIGRACIONS PER CAUSES POLÍTICO-ECONÒMIQUES	169
2.5.1 EL DISSORTAT CAS DE JÚLIA GÓMEZ DOMÍNGUEZ	170
2.5.2 L'ÚLTIM DELS GERMANS VIVES CAMPOS	171
2.5.3 EL MATRIMONI MATEU-ROFES	172
2.5.4 ELS GERMANS FRANGIONI	173
2.5.5 LA FAMÍLIA BALLESTER-SÁEZ	176
2.5.6 JOAN AYMERICH I MARIA RIGAU	177
2.5.7 LA FAMÍLIA PÉREZ-ALARCÓN I LA TOMBA 493	178
2.5.8 PILAR DIEGO, UNA ANARQUISTA ARGENTINA AMB UN FALANGISTA ESPANYOL	181
2.5.9 JOAN MASMITJÀ, UNA VIDA AL VOLTANT DEL CICLISME A UNA BANDA I L'ALTRA DE L'ATLÀNTIC	186
2.5.10 ELS GERMANS PEIRÓ ARIZA, DE LA PRESÓ A L'ARGENTINA	188
2.5.11 ELS EMIGRANTS AL BRASIL	188
2.6 CASOS NO CONFIRMATS	195
2.7 CONCLUSIONS	197

NOTES	201
BIBLIOGRAFIA	225
ENTREVISTES I CONTACTES	227
ARXIU CONSULTATS	228
BASES DE DADES I PROCEDENCIA DE LES FOTOGRAFÍES	229
ANNEX 1	231
ANNEX 2	241

SEGONA PART
CASOS ESPECÍFICS

2.5 MIGRACIONS PER CAUSES POLÍTICO-ECONÒMIQUES

Hi ha un contingent de persones que van abandonar Espanya fora de les dates que marquen estrictament l'exili a conseqüència directa de la Guerra Civil (els anys de guerra i els primers posteriors a la derrota). Es podria discutir si estem parlant d'exili o bé d'emigració. Tanmateix, més enllà de precisions lingüístiques, no sembla agosarat pensar que hi ha un flux de fugida de la fosca Espanya del primer franquisme, tant per la situació de repressió física i ideològica com per les dificultats econòmiques i la pobresa generalitzada derivada, lògicament, dels estralls de la guerra.

El període en què podem englobar aquest flux durarà tota la dècada de 1940 i pràcticament fins al final de la de 1950. L'escriptor Juan Goytisolo escrivia l'any 1967 una encertada visió d'aquesta situació:

Hasta 1955 aproximadamente, la inmensa mayoría de los españoles no tenía la posibilidad real de abandonar el país: las autoridades exigían un salvoconducto para viajar de una ciudad a otra y el pasaporte era privilegio exclusivo de una afortunada minoría. Una campaña psicológica bien orquestada ponía en guardia contra la nociva influencia de lo extranjero⁴¹¹

A partir d'aquí, sobretot des del 1959 i fins a mitjan de la dècada de 1970, les coses van canviar i tot allò nociu de l'estranger es va tornar 'necessari' per pur utilitarisme. En aquesta dècada i mitja s'obrirà aquesta nova fase d'emigració organitzada per mitjà de l'Instituto Español de Inmigración que tindria com a destinació primordial diversos països d'Europa, especialment Alemanya, Suïssa i França, per mitjà sobretot de contractes de treball acordats abans de la sortida del país. Al mateix temps, el règim intenta deslliurar-se de l'aïllament internacional amb l'obertura de fronteres al turisme i, gradualment, als expatriats de la guerra (com a mínim als qui consideri menys perillosos). Goytisolo, en el mateix text que he esmentat abans, advertia irònicament sobre un règim que s'adaptava de manera eficient als nous temps, tot admetent ara els europeus contra els quals havia clamat una dècada abans per la nefasta influència que havien exercit...

El primer període del qual parlava Goytisolo —fins al 1958, aproximadament— es caracteritza moltes vegades per la necessitat de creuar clandestinament les fronteres, o en el millor dels casos per la confluència de factors com una crida des de l'exterior d'algun familiar, el suborn de funcionaris, l'existència d'un contracte o una oferta de feina en ferm, la sort, bones connexions dins del règim franquista...

Els intents de travessar clandestinament les fronteres d'Espanya amb Portugal o França són ben coneguts en els anys difícils de la dictadura franquista. La corrupció dels propis funcionaris franquistes, abocats també a sous molt minsos, junt l'existència de tota una xarxa d'especialistes en aquest 'negoci' de la fugida (falsificadors de papers, guies de muntanya, etcètera) s'afegien a la vigilància i el càstig del règim franquista per fer de la marxa clandestina a l'estranger una aventura d'incert final. De vegades la sortida d'Espanya acabava bé, a l'altre costat de la frontera. Llavors començava la segona part de l'aventura, la de regularitzar la situació i establir-se en algun lloc. Però també he descobert aquests anys intents de creuar la frontera que es van acabar perillosament.

Saber quina magnitud va tenir l'emigració polític-econòmica de postguerra cap al continent americà, pel que fa a les persones relacionades amb l'Hospitalet, és una tasca que, com a mínim, sembla força complexa. En aquesta investigació he trobat diferents casos i per vies ben diverses: informacions i bases de dades a Internet, explicacions de familiars donades al llarg d'altres investigacions sobre la guerra i l'exili, comentaris de persones relacionades amb la historiografia de la ciutat, fins i tot alguna trobada casual a l'Arxiu Municipal de L'Hospitalet han estat fonts que m'han permès exhumar algun dels casos que he identificat. S'ha de fer una menció especial al cas del Brasil, on gràcies a la possibilitat de consultar a Internet les fitxes consulars de l'època⁴¹² he pogut obtenir un retrat de conjunt més fidedigne que en altres països d'acollida. Els exemples que apporto no descriuen del tot el ventall de formes que va tenir aquest tipus d'emigració cap a Amèrica, ni donen una visió completa de la dimensió del fenomen, però tampoc és aquest l'objectiu d'aquest estudi.

2.5.1 EL DISSORTAT CAS DE JÚLIA GÓMEZ DOMÍNGUEZ

Aquest cas el vaig conèixer en una investigació anterior sobre els exiliats republicans relacionats amb l'Hospitalet que van acabar als camps de concentració nazis.⁴¹³ Júlia Gómez es va convertir en la vídua d'un d'aquells exiliats que, pel malson de la Segona Guerra Mundial, va acabar en un camp de concentració nazi. Es deia Vicenç Capdevila Montserrat, va marxar a l'exili a França i els alemanys el van fer presoner arran de la invasió el juny del 1940. Capdevila va passar pel camp de presoners de guerra XIII-D a Trier, i d'allà va ser transportat al camp de concentració de Mauthausen, on va arribar el 25 de gener de 1941. No havien passat ni tres mesos quan el van traslladar a Gusen, un camp satèl·lit situat a uns 5 quilòmetres de l'anterior. Hi resistí fins l'11 de gener de 1942, data en què va morir, amb 32 anys. Vicenç Capdevila deixava vídua a l'Hospitalet, Júlia Gómez, i dos fills, la Rosa i en Josep, que llavors tenien 9 i 6 anys, respectivament. Vaig saber, en part, què va succeir als tres membres de la família per mitjà d'un contacte telefònic amb Soledat Rusca, néta de la germana d'en Vicenç.⁴¹⁴ Ella em va posar sobre la pista d'un exili a l'Argentina cap al final de la dècada de 1940, que ara he pogut confirmar. Amb aquesta pista i algunes explicacions més ja reconstruïa llavors la resta de la història de la companya i els fills d'en Vicenç, tot i que no he pogut trobar ara cap descendent.

La família Vives Campos al complet, l'any 1935. Els pares, Rosa Campos i Josep Vives, estan asseguts. Dels tres fills, Miquel és el primer per la dreta. El del mig és Manuel i el tercer és Josep. Aquests dos últims moriren al camp nazi de Gusen. Miquel va emigrar a Xile.

Segons sembla, Júlia Gómez es va assabentar bastant ràpid de la mort del seu marit (fet no gaire habitual en el cas dels deportats espanyols als camps nazis). Les circumstàncies van motivar que es tornés a casar, però segons la versió que em va explicar la Soledat, la mala fortuna va fer que el seu segon marit també morís al cap de poc temps, així que ella i els seus dos fills van tornar a patir moltes dificultats. La mare, veient la difícil vida que tenien al barri de Collblanc, on vivien, i també amb una sensació de persecució pel fet de ser vídua d'exiliat, hauria decidit emigrar a l'Argentina. Ara he esbrinat que van arribar a Buenos Aires el 9 d'octubre de 1949 a bord del vaixell *Corrientes*, procedent de Vigo.⁴¹⁵ Viatjaven en aquell vaixell la mare, Júlia Gómez Domínguez, que declarava haver nascut a Almeria i que tenia com a professió les feines de la llar, i els dos fills, la Rosa, que en aquell moment tenia 17 anys i també declarava la mateixa professió, i en Josep, que tenia 14 anys.⁴¹⁶ No he trobat cap més dada i només sé que possiblement no van tornar de visita a l'Hospitalet fins a la dècada de 1970. Sembla que els dos fills continuaven vivint fa uns anys a l'Argentina, potser a la ciutat de Córdoba.

2.5.2 L'ÚLTIM DELS GERMANS VIVES CAMPOS

La família de Miquel Vives Campos és un altre cas d'hospitalencs deportats als camps nazis que, alhora, van patir les represàlies del franquisme i van decidir emigrar a l'estranger. El seu cas me'l van explicar els descendents dels qui van ser els seus germans: Josep i Manel Vives Campos, morts amb poques hores de diferència al camp de concentració nazi de Gusen al final de 1941. En Miquel era el més petit de tres germans, fills de Josep Vives Aguilar, soci fundador de la Cooperativa Obrera Vidrieria la Torrassa, i de Rosa Campos; la família vivia a Santa Eulàlia i era de tendències esquerranes. Malgrat que el pare era soci fundador de la cooperativa i un vidrier molt eficient i hàbil, després de la guerra va perdre bona part de la influència que tenia dins l'empresa en relació amb altres socis més ben situats a causa de la nova conjuntura política. Tot i que no havia tingut una activitat destacada durant la guerra (fins i tot sembla que hauria ajudat a amagar alguna persona de tendències dretanes a les mateixes instal·lacions de la cooperativa) va aconseguir mantenir la feina pels pèls. En canvi, no va poder evitar l'acomiadament del seu fill. En Miquel, que també devia anar al front amb l'exèrcit republicà i va passar per algun camp de presoners al final de la guerra, en tornar va recuperar momentàniament la feina a la cooperativa

Josefina Rofes Mendoza, 1949.

vidriera fins que el van despatxar. Cansat d'aquestes i d'altres dificultats en aquells anys més durs de la postguerra i el franquisme, en Miquel va decidir emigrar a Xile amb la seva família.

En aquells anys l'únic dels tres fills que quedava al costat dels pares era el més jove (dels altres dos la família no en tenien notícies ja que no van confirmar la mort a Gusen fins al 1956). La decisió d'emigrar a Xile devia ser, per tot plegat, un cop fort important. No he pogut comprovar les dates exactes de quan van marxar, però molt probablement ho devien fer a la segona meitat de la dècada de 1940. A Xile, Miquel Vives i la seva família hi van romandre uns deu anys i van retornar a Catalunya cap al final dels anys cinquanta.⁴¹⁷

2.5.3 EL MATRIMONI MATEU-ROFES

Jordi Mateu Martorell i Josefina Rofes Mendoza van néixer a l'Hospitalet l'any 1927. Ell treballava a Catalunya de manobre però, probablement a causa de les dificultats econòmiques, va emigrar a Mèxic l'any 1946, amb 19 anys. Allà va viure a la capital i va canviar de professió per dedicar-se al comerç com a agent de vendes, una feina que va exercir ja per sempre.⁴¹⁸ Probablement, quan va marxar a Mèxic Jordi Mateu ja estava casat amb Josefina Rofes. Ell es va situar mínimament al nou país d'acollida i gairebé tres anys després, l'any 1949, hi va anar la dona, que emigraria via Lisboa (Portugal). A la capital portuguesa, el consolat de Mèxic li va tramitar el permís d'entrada al continent americà, amb data de 24 de gener de 1949. Va arribar a l'aeroport de la capital mexicana el 12 de febrer. En aquell moment no tenien fills.⁴¹⁹ Des d'aleshores ja no es van moure de Mèxic, on van tenir quatre fills. Jordi Mateu va morir al Districte Federal l'any 1992. La seva dona segueix viva, al costat dels seus fills en el moment de fer aquesta investigació.⁴²⁰

2.5.4 ELS GERMANS FRANGIONI

El cas dels germans Frangioni Donati, l'Adolf i l'Enric, el coneixia des de feia uns quants anys. Membres d'una família d'origen italià emigrats a Catalunya, els vaig trobar per primer cop quan vaig investigar la història de l'esport a l'Hospitalet ja que alguns dels seus membres havien jugat a futbol en equips de la ciutat i havien estat directius de diversos clubs de futbol durant les dècades de 1920 i 1930. El nét d'un dels sis germans i germanes em va explicar llavors que després de la Guerra Civil dos dels oncles del seu pare havien marxat a l'exili per motius suposadament polítics, al voltant del 1950. En efecte, tal com he comprovat ara, com a mínim el cas de l'Enric està a cavall de l'emigració i l'exili.

Recuperem la història d'aquella família, afegint noves dades dels dos germans. De pares italians arribats a Espanya al principi del segle xx, els sis germans van viure molts anys a Catalunya, i algun s'hi va quedar per sempre. Com a mínim, l'Enric havia nascut a Itàlia, el 1899, i potser també el seu germà Ítalo; la família, però, de seguida va arribar a Catalunya, on ja van néixer els altres quatre germans. Des d'Itàlia la família primer es va traslladar a Cornellà, on van néixer en Gustau (1901?), l'Adolf (l'any 1903) i una altra germana, l'Anna (1909). L'any 1911 o 1912, tots es van traslladar a l'Hospitalet. Van anar al barri de Santa Eulàlia, on va néixer l'últim membre de la família, la Concepció, al final de 1913. Segurament tres dels germans van seguir en algun moment la professió del pare, que era marbrista (procedien de Carrara, una localitat italiana molt famosa pel conjunt de pedreres que hi ha d'aquest material). En algun moment entre el 1914 i el 1924 la mare, Amèlia Donati Mengue, va quedar vídua.

Dels germans, qui més vinculació política va tenir amb els partits i sindicats afectes a la República va ser l'Enric, fervent catalanista afiliat molts anys a ERC, i també a la UGT. És l'únic de la família de qui he trobat informe personal franquista a l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet. A l'informe s'esmenta que va participar en els Fets d'Octubre de 1934, quan ja treballava a l'empresa d'autobusos Oliveras, tot i que aquest fet no està comprovat. També se l'adsciu a partits i sindicats ben diferents. Segons consta a l'informe personal, se li atribueix la militància a Estat Català, Partit Socialista Unificat de Catalunya, ERC, UGT i CNT. És possible que els testimonis amb qui es van elaborar els informes (datats de l'agost i el novembre del 1940 i del març del 1941) confonguessin alguns dels germans entre sí, o simplement que confonguessin un partit amb l'altre a l'hora de definir l'adscripció.⁴²¹ Una altra font més fiable, el testimoni de Joan Rius i Vila, el vincula durant la guerra a la junta d'ERC i també al sindicat UGT. Aquesta vinculació és, sens dubte, l'encertada: Rius era membre reconegut d'ERC a l'Hospitalet, en va ser regidor a l'Ajuntament i dècades després va dedicar un capítol en el seu llibre autobiogràfic a Enric Frangioni, on aporta dades molt interessants; a més, Rius i Frangioni van mantenir una abundant correspondència durant els anys en què Enric va viure al Brasil.

Pel que fa a l'àmbit personal, Enric Frangioni es va casar amb Marina Castells Massana, nascuda a Vilanova i la Geltrú. Van tenir tres fills, l'Amèlia (1933), en Rafael (1936) i l'Albert (1939).⁴²² Molt probablement el matrimoni va viure inicialment a Vilanova i va retornar a l'Hospitalet l'any 1930. Quant a la feina, l'Enric va ser durant molt de temps mecànic a l'empresa d'au-

---

tobusos Oliveras i, malgrat que estava dins del sindicat, s'entenia força bé amb l'amo de l'empresa, el conservador Just Oliveras, home de la Lliga a l'Hospitalet. De fet, l'Enric va ser el director gerent de l'empresa fins que al principi de la Guerra Civil va ser col·lectivitzada i aleshores ell va passar a formar part del comitè d'incautació, en representació de la UGT.

Durant la guerra, l'Enric va tenir un altercat amb els companys del comitè d'empresa que pertanyien a la CNT. Les diferències quant a la forma de gestionar l'empresa i el bon tracte que tenia amb Just Oliveras, a qui va respectar durant molts mesos malgrat la seva adscripció política,⁴²³ van pesar més que no pas el seu ferm antifeixisme i després de moltes topades un dia els anarquistes de la ciutat el van detenir. Sembla que, tot plegat, va ser més aviat un gest d'intimidació que no pas una maniobra pensada per eliminar-lo físicament. En aquella època, però, calia anar amb compte i l'afer el va obligar a absentar-se de l'Hospitalet, amb l'ajuda del seu company de partit, Joan Rius. Va fugir cap a Vilanova, a casa dels sogres fins que les gestions dels companys de partit li van permetre tornar amb garanties, sense que després hagués de patir cap represàlia més.⁴²⁴

Segons consta a l'informe personal, va evitar marxar al front perquè treballava en una indústria de guerra, però no especifica quina. Joan Rius, però, afirma que poc temps després de reintegrar-se a l'empresa Oliveras, quan ja havia passat l'afer amb la CNT, se n'anava

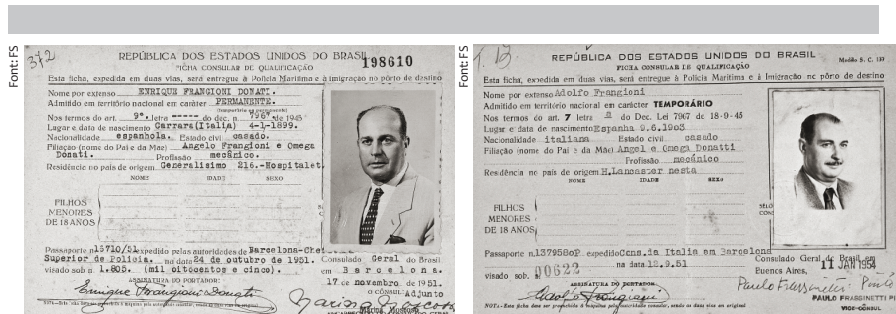
a prestar els seus serveis a l'exèrcit com a tècnic mecànic, abans que demanessin la seva lleva. I fou la seva sort⁴²⁵

I, en efecte, l'Enric va estar de "sort". Tal com explica Rius, acabada la guerra l'exèrcit franquista va aprofitar l'excel·lent nivell que l'Enric tenia com a mecànic i va viure uns anys a la caserna de Lepant, en un servei especial de recuperació de material de guerra; aquest fet li va evitar represàlies polítiques, tot i que, com hem vist, se li van fer informes personals a petició del Tribunal Depurador número 3 de Vilanova. En sortir, sempre seguint l'explicació que dona Joan Rius, Frangioni va reprendre la vida familiar i va ser conseller a diverses empreses. En aquells anys vivia a cavall de Vilanova i el barri de Santa Eulàlia, a l'Hospitalet.

A la segona meitat de la dècada de 1940, però, l'Enric Frangioni va ser detingut, era membre de la resistència antifranquista segons comenta Rius sense donar-ne més detalls. Va passar per la comissaria de policia i per la presó Model. Arran d'aquesta detenció, diu Joan Rius que

entre tots, el vam treure de la presó, però ja se sentia fitxat i no va fer res de bo. Finalment, va emigrar, al Brasil amb tota la família⁴²⁶

Enric Frangioni va romandre a l'Hospitalet fins al final de 1951. Sabem per la fitxa consular brasílica que el 21 d'octubre de 1951 va aconseguir el passaport i que el 17 de novembre d'aquell any va obtenir el visat per marxar al Brasil, per tant, podem especular que se n'hi devia anar el desembre del 1951. L'acompanyava la seva dona, els tres fills (tot i que no n'hem trobat les fitxes consulars), i la seva sogra, Marina Masana Coll, vídua de 68 anys que vivia amb ells a l'Hospitalet (i de qui sí disposem de la fitxa d'ingrés al Brasil). Es van establir a Sao Paulo i de seguida van connectar amb la nombrosa colònia catalana, on sembla que es van integrar amb facilitat. De

Fitxa consular d'entrada al Brasil d'Enric Frangioni, 1951.

Fitxa consular d'entrada al Brasil d'Adolf Frangioni, 1954.

la vida que van fer al país he trobat dades de les bodes de dos dels seus fills, l'Albert i l'Amèlia, els anys 1963 i 1969;⁴²⁷ de la formació d'una empresa a la dècada de 1960 juntament amb el seu fill Rafael (la Indústria Electrònica Frangioni Ltd. d'accessoris de ràdio i televisió),⁴²⁸ i també he trobat informació sobre la vinculació i el compromís d'Enric Frangioni amb la causa catalanista; des del mateix moment en què es va fundar el Consell Nacional Català (CNC), ell s'hi va adherir.

El CNC, que encara existeix avui dia, és una organització d'àmbit internacional fundada el 1953 amb una voluntat de participació i de presència al món en defensa dels drets i de la reivindicació de la nació catalana. Des del CNC es van dur a terme accions per informar l'opinió pública i es van dur a terme gestions i denúncies davant de governs i altes instàncies mundials per tal d'aconseguir el reconeixement nacional de Catalunya. Aquesta activitat es va iniciar el 1953 però era hereva del Consell Nacional de Catalunya, creat el 1940 a Londres i dissolt el 1945. L'any 1953 es va celebrar la primera Assemblea General de la Conferència Nacional Catalana, a Mèxic, amb la participació directa o delegada d'un nombre considerable d'entitats i agrupaments de diverses tendències de les col·lectivitats catalanes disperses pel món i també de l'interior dels països de llengua catalana —únicament en quedaven exclosos els comunistes o qualsevol altra ideologia totalitària. Entre les comunicacions particulars d'encoratjament i de salutació a la nova entitat llegides a la sessió inaugural n'hi havia una signada per Enric Frangioni i Marià Font, de Sao Paulo.

Enric Frangioni també va presidir en algun moment el Centre Català de Sao Paulo,⁴²⁹ i va participar en els actes dels Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats el novembre del 1954 a Sao Paulo, sota la presidència de Carles Pi i Sunyer, arribat des de Caracas. A la petita nota biogràfica que trobem a *El Consell Nacional Català (1953-1975)*, Víctor Castells diu que Enric Frangioni, juntament amb el refugiat Francesc Marquès (1895-1985), d'Estat Català, va representar el CNC al Brasil, i afegeix el següent al voltant d'aquells Jocs Florals:

A Sao Paulo, amb nombrosa emigració catalana, [Frangioni i Marquès] varen aconseguir una inèdita cooperació entre republicans i franquistes (diem-ne moderats o passius) tots poc polititzats, amb èxits notables com els Jocs Florals del 1954⁴³⁰

L'autor assenyala l'estimació que sentia Enric Frangioni per Catalunya, tot citant una frase seva entre cometes (no en cita la font) i diu: "Vivia, deia, *amarat de terra catalana*".⁴³¹ Tant devia

Domènec Frangioni, 1955.

Rafael Frangioni, 1951.

ser així que al final de la vida va tenir la il·lusió de passar una temporada a Catalunya i va viure a Vilanova a casa d'uns parents de la seva dona. Diu Joan Rius que Frangioni va tornar al Brasil amb el ferm convenciment que retornaria a Catalunya per quedar-s'hi definitivament, però ja no va ser-hi a temps. Devia morir cap al final de la dècada de 1970.

Pel que fa al seu germà Adolf, les dades són molt més limitades. S'hauria casat cap a mitjan o al final de la dècada de 1920 amb Enedina Martí. La família va emigrar al mateix temps que la del seu germà Enric, cap al final de 1951, però no pas al Brasil sinó a l'Argentina. Es van instal·lar a Buenos Aires. Posteriorment, dos dels seus fills, Domènec i Adolf Frangioni Martí, sí que es van establir al Brasil. Sabem que el pare va visitar el seu germà el gener del 1954 a Sao Paulo i que, un any més tard, el seu fill Domènec aconseguiria un visat de residència permanent per al Brasil. A la fitxa consular d'aquest fill figura com a professió la d'operari, sense cap més concreció, i com a lloc de naixement figura Barcelona, l'any 1931. Tant ell com el seu pare, però, conservaven la nacionalitat italiana, segons consta a les seves fitxes, a diferència de la d'Enric Frangioni, que va adoptar la nacionalitat espanyola a l'hora d'entrar al Brasil. D'altra banda, el segon dels fills de l'Adolf, que també es deia Adolf, havia nascut al Prat de Llobregat el 1941. Aquest es va casar l'any 1966 amb una dona d'origen també italià. En aquell moment declarava ser treballador del sector aeroportuari (no pilot), però anys més tard es va convertir en empresari del sector editorial i gràfic.⁴³²

2.5.5 LA FAMÍLIA BALLESTER-SÁEZ

Jesús Ballester Serrano i Maria Sáez Martínez van emigrar a l'Argentina l'any 1952 per motius bàsicament econòmics, per tal de millorar la seva situació, però en la decisió que van prendre de marxar també va influir el desig que la seva filla Antònia no visqués a l'ombra del

---

franquisme. Jesús Ballester era fill de Santiago Ballester Castaño, camperol murcià nascut aproximadament l'any 1877 i que devia arribar a l'Hospitalet cap al 1933, i d'Antònia Serrano Almarcha, del mateix poble murcià que ell, Zeneta, i nascuda tres anys més tard. Van tenir tres fills, la Trinidad, en Josep i en Jesús.⁴³³ El segon dels germans, Josep Ballester Serrano es va exiliar a França després de la Guerra Civil i va morir al camp de concentració nazi de Gusen, el 15 de desembre de 1941, als 31 anys.⁴³⁴

Segons el que em va explicar la néta de Jesús Ballester, Belén Matschke,⁴³⁵ el seu avi era forner, i políticament era d'esquerres. Tot i això, no estava involucrat directament en temes polítics, però sí que potser ajudava econòmicament o col·laborava amb algun moviment clandestí antifranquista, sense que em pogués determinar de quina mena. No he trobat cap dada que indiqui que tingués problemes amb la justícia, per tant, sembla que l'afany de millorar econòmicament en un ambient més lliure va ser el motor principal que va empènyer la família Ballester-Saéz cap al continent americà.

A la localitat argentina de Necochea (província de Buenos Aires), Maria Sáez tenia una tieta, un fet que va afavorir que triessin aquella destinació com a país d'acollida. Hi van arribar l'any 1952, i van estar a Necochea els dos primers anys. Després van marxar a la localitat de Rawson (província de Chubut), a la Patagònia, on es van establir de manera definitiva. El matrimoni va tenir tres fills, l'Antònia, que havia nascut a l'Hospitalet al final de 1948, i la Isabel i en Jesús que ja van néixer a l'Argentina. Jesús Ballester pare va continuar fent de forner i va arribar a tenir un negoci propi en què l'ajudava la seva dona. Els dos també van ser socis fundadors del Centro Español de Rawson. A casa van mantenir les tradicions espanyoles, i els seus fills les van integrar de tal forma que encara avui dia la néta, Belén Matschke, les reconeix com a pròpies.

L'àvia Maria va morir el 1974 i dos anys més tard va traspasar l'avi Jesús. Vaig compartir una estona amb la seva néta Belén el 6 de maig de 2011. Era de pas a Catalunya en una mena de viatge als orígens familiars que la va portar, entre d'altres, a l'Hospitalet, però també a Múrcia (lloc d'origen dels seus avis) i a Àustria, on al camp de Gusen havia mort el germà del seu avi. Vàrem compartir uns agradables minuts de conversa a la seu del *Diari de L'Hospitalet*. Em va explicar també que la seva mare, Antònia, una de les filles dels avis immigrants, havia estat mestra i havia mort l'any 2000, mentre que el seu pare, un funcionari argentí, encara és viu. Ella, nascuda el 1986, és la més jove de quatre germans, estudia geografia i està tramitant la nacionalitat espanyola per la il·lusió de mantenir els seus orígens perquè diu que no té previst abandonar l'Argentina. Potser com a hereva de l'esperit progressista dels seus avantpassats, la Belén, una jove tímida però d'idees ben fermes, manté activitat sindical en el Frente Popular Darío Santillán.

2.5.6 JOAN AYMERICH I MARIA RIGAU

El matrimoni format per Joan Aymerich i Maria Rigau Vila va emigrar a Mèxic amb els seus fills l'any 1950 per motius estrictament econòmics. El pare havia nascut probablement al poble valencià de Montserrat⁴³⁷ mentre que la mare era del barri de Santa Eulàlia, a l'Hospitalet. La

---

família de la Maria tenia una carnisseria al barri (o potser a Hostafrancs). El fill gran, en Salvador, havia nascut el 1932, i la filla, la Joana, cap al 1934 o 1935.

Els néts expliquen que la decisió d'emigrar a Mèxic la va prendre l'avi Joan, aprofitant que algú d'allà li havia ofert una feina. La seva dona i ell van pensar que era una bona oportunitat i, convençuts que els aportaria una millora econòmica, van deixar l'Hospitalet. Quan van marxar, en Salvador treballava a la tèxtil Can Trinxet.⁴³⁸ El seu expedient laboral assenyala que va entrar a l'empresa com a aprenent de contramestre el novembre del 1947, amb un sou de poc més de 61 pessetes setmanals. Durant dos anys es va anar superant i va passar a capatàs de secció i mecànic tèxtil, fins que el 12 d'agost de 1950 va marxar de l'empresa per voluntat pròpia "por trasladar su residencia a la Capital de México", segons consta en una còpia del certificat que li van lliurar. Havia entrat a Can Trinxet amb 15 anys, i la deixava amb 18 per emigrar amb la família.

A bord del vaixell *Monte Albertia* van arribar a Mèxic, on els esperava una sorpresa desagradable ja que l'oferta de feina que li havien promès al pare finalment no es va complir. Tot i això, Joan Aymerich va acabar treballant a la fàbrica automobilística Ford, on va reeixir. La família va residir durant molts anys a la capital mexicana.

Els fills, en Salvador i la Joana, es van anar adaptant, de mica en mica, a l'ambient del país per bé que la nova situació els devia suposar un xoc emocional important. Mai no van oblidar els orígens, però. A casa parlaven català i freqüentaven l'Orfeó Català, on la Joana va conèixer el seu futur marit, fill d'exiliats. Curiosament, la Joana es va casar amb un fill del polític republicà Josep Tomàs i Piera, que fou diputat al Parlament per ERC i, durant la Guerra Civil, ministre de Sanitat i Previsió Social. Tomàs i Piera no residia a l'Hospitalet però va estar-hi estretament vinculat en relació a la circumscripció electoral i també perquè va participar en els Fets de l'Aeronàutica, el 6 d'octubre de 1934, encapçalant l'escamot hospitalenc que hi va prendre part. Més tard, va ser diplomàtic de la República al Canadà. En acabar la guerra es va exiliar a Mèxic. El seu fill, Francesc Tomàs Pons, va ser qui es va casar amb Joana Aymerich Rigau en la dècada de 1950. En Francesc i la Joana van tornar a Catalunya al principi de la dècada de 1980, primer de forma provisional, però finalment s'hi van quedar. Pocs anys després també hi van venir els seus dos fills, en Francesc (nascut el 1961) i en Ramon (?), que s'han adaptat prou bé a la vida d'aquí. També el germà de la Joana, en Salvador, va tornar, tot i que n'ignoro la data. Cap membre de la família, però, va fer de l'Hospitalet el lloc de residència.

2.5.7 LA FAMÍLIA PÉREZ-ALARCÓN I LA TOMBA 493

Juan Pérez Fuentes figurava inscrit al padró del 1940 com a absent i amb un genèric comentari que el situava a "Amèrica", per tal de justificar-ne l'absència. Natural de Bédar⁴³⁹ (Almeria), havia nascut l'any 1903 i, segons el padró, treballava de manobre. En aquella inscripció del padró que devia omplir la seva dona consta que estava casat amb Isabel Alarcón Ros (1910), nascuda també a la mateixa zona d'Almeria que en Juan, i que la parella tenia dos fills, en Joan (1928 o 1929) i la Isabel (1932). Els Pérez-Alarcón havien arribat a l'Hospitalet cap al 1932 i vivien

---

al carrer Doctor Martí Julià, del barri de Collblanc. Inscrita en el mateix full del padró figurava una altra dona de 56 anys, Isabel Haro Fuentes, que tenia algun grau de parentiu amb en Juan.⁴⁴⁰ La família compartia el pis del quart segona del número 87 amb uns altres parents directes, tant d'en Joan com d'Isabel Haro Fuentes.⁴⁴¹

Tot i que les dades semblaven apuntar cap a un cas d'exili motivat per la derrota militar, finalment es va convertir en una emigració econòmica en dues fases. Vaig poder localitzar un dels fills de la parella, Diego Juan, a través de la seva dona, Leslie Alarcón. Entre els anys 2004 i 2005 Leslie havia realitzat per mitjà d'Internet una recerca dels avantpassats de la família del seu marit. Malgrat haver transcorregut sis anys de la seva recerca, i no sense dificultats, vaig estirar d'aquell fil i vaig acabar contactant amb ells per refer el periple d'aquesta part de la família.⁴⁴²

Juan Pérez va emigrar als Estats Units, molt probablement per motius econòmics, cap al 1934, mentre la seva dona i els seus fills, que aleshores tenien 2 i 6 anys, es van quedar a l'Hospitalet. Els seus descendents ignoren les circumstàncies d'aquesta separació que, en tot cas, sembla que es va perllongar fins l'any 1945. Possiblement la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial van complicar molt el retrobament de la família. Això podria explicar el fet que la mare, per tal que els infants tinguessin una imatge de família unida, encara que no fos real, encarregués un muntatge fotogràfic a partir d'una fotografia on sortia ella amb els nens i una altra que li havia enviat el seu marit. Encara conserven aquella fotografia. En aquests anys, hi ha indicis que assenyalen que Juan va treballar com a camioner per a la foneria d'acer Crucible Steel, a Cleveland (Ohio).

Sembla molt versemblant que, almenys en part, la reunificació familiar s'hagués acabat produint l'any 1945, arran de la mort del fill gran, en Joan, que aleshores tenia 16 anys i patia una malaltia coronària. Ara bé, també és possible que la proximitat de la fi de la Segona Guerra Mundial (amb la creixent seguretat de les rutes marítimes) afavorís el retorn del pare. En qual-sevol cas, el fill va morir l'11 de maig de 1945 i el van enterrar a la tomba 493 del cementiri de l'Hospitalet,⁴⁴³ on encara avui es pot llegir aquest emotiu poema:

Descansa hijo querido
en paz y en eterna gloria
que aunque sea larga tu partida
mientras duren nuestras vidas
te tendremos en la memoria
TUS PADRES Y HERMANA

Cap al 1946 Juan Pérez Fuentes va tornar als Estats Units; ara, però, l'acompanyaven la dona, la Isabel, i la filla, que també es deia Isabel. Un any després, va néixer un altre fill, en Juan Diego. En aquell moment vivien a Cleveland (Ohio), on encara va néixer un últim fill, en Diego Juan, l'any 1949. Posteriorment es van traslladar a Paterson (New Jersey) perquè el pare havia trobat una nova feina. Malgrat haver passat l'examen físic pertinent, pocs dies després d'haver-s'hi incorporat, Juan Pérez va morir d'un atac de cor. Aquell any 1950, la situació familiar era,

Muntatge fotogràfic de la família Pérez Alarcón, circa 1940, a partir d'una foto que correspon a la zona dreta, on trobem al pare, Juan Pérez, i d'una segona on hi surten els fills, Joan i Isabel, i l'esposa, Isabel Alarcón. Si us fixeu bé els terces són diferents. En aquell moment el pare estava als Estats Units.

La tomba 493 del cementiri de l'Hospitalet tal com es conserva avui dia. Correspon a Juan Pérez Alarcón, el fill gran de Juan Pérez Fuentes, mort l'any 1945.

com a mínim, complexa ja que Isabel Alarcón, la mare, havia quedat vídua amb una filla de 18 anys i dues criatures d'un i tres anys, fora del país d'origen i sense parlar l'anglès. Malgrat tot, no van tornar a Espanya. La Isabel va treballar cosint vestits i abrics per treure endavant la família. La filla gran possiblement la devia ajudar. La mare mai no va aprendre l'anglès, i mai no va conduir un cotxe, sempre viatjava en transport públic, cosa que ens fa pensar que era una dona amb una gran capacitat de sacrifici.

Cap al 1956 o 1957, la Isabel i els dos fills més petits van tornar de visita a l'Hospitalet i van anar a la tomba del germà mort, Juan. Potser també van veure alguns familiars. El viatge devia significar un sacrifici econòmic important, tot i que segons recorda un dels fills van viatjar en un vaixell de càrrega, força més barat que la travessa en un de passatgers. Al principi de la dècada de 1970, la mare es va assabentar que patia una malaltia terminal i va decidir tornar sola a l'Hospitalet perquè volia visitar novament la tomba del fill gran, per darrera vegada. L'any 1973, la Isabel va morir; tenia aleshores 63 anys.

Els dos germans van cursar estudis universitaris, en part perquè com que eren jugadors de futbol americà dins de la universitat van poder accedir a ajudes econòmiques. En Diego Juan ha tingut dos fills i ha treballat com a administrador de negocis per a una gran companyia, mentre que en Juan Diego, ha tingut dos fills i una filla, i ha exercit com a advocat d'immigració. La Isabel, l'altra filla, es va casar amb un immigrant d'origen italià, amb qui va tenir tres filles i un fill, i va treballar com a esteticista i perruquera, primer al seu domicili, i anys més tard en un saló

---

de bellesa. El seu fill va ser jugador professional de futbol americà durant un temps. Ella fa poc que és morta.

Amb el pas del temps, els fills de Juan Pérez i d'Isabel Alarcón havien perdut bona part de les dades dels seus orígens espanyols. Ara, aquesta investigació espera haver contribuït a recuperar-ne algunes per a la memòria familiar, si més no, pel que fa als fets i als anys viscuts a l'Hospitalet.⁴⁴⁴

Sobta pensar que dels 22 anys, aproximadament, que van estar casats en Juan i la Isabel, amb prou feines en van viure junts la meitat. A més, durant aquests anys es van haver de traslladar almenys tres vegades de lloc de residència, a banda de viatjar milers de quilòmetres. Ens podem arribar a imaginar quina mena de vida devia ser? El cas d'aquestes persones pot semblar un xic excepcional pels dotze anys que van viure separats abans no van emigrar junts als Estats Units l'any 1946, però cal advertir ràpidament que no és l'únic; n'he trobat d'altres de similars característiques.⁴⁴⁵

2.5.8 PILAR DIEGO, UNA ANARQUISTA ARGENTINA I UN FALANGISTA ESPANYOL

Pilar Diego Tribó va néixer a la província argentina de Mendoza al principi de 1915. El seu pare feia de joier. Exercia la seva feina entre l'Argentina i Espanya, i probablement va viure llargues temporades en els dos llocs ja que, fins i tot, dos dels seus fills, la mateixa Pilar i la Isabel, van néixer a l'Argentina i l'Antoni, en canvi, va néixer a Espanya.⁴⁴⁶ Aquest anar i venir des d'una banda a l'altra de l'Atlàntic va acabar quan la mare de la Pilar li va dir al seu marit que no volia viatjar més, i des d'aleshores es van quedar a viure definitivament a Catalunya. Això devia ser cap al 1922 o 1923. Podem assegurar que la família Diego-Tribó vivia a l'Hospitalet almenys des de 1928, però no es pot descartar que hi fossin abans. Al final de 1928, Pilar Diego va començar a treballar a la fàbrica tèxtil Can Vilumara, per tant encara no havia complert els 14 anys i tot just havia pogut fer els estudis primaris. L'any 1930 ens consta que la família vivia al carrer del Príncep de Vergara, del barri Centre de l'Hospitalet. Més endavant, cap al 1935, es van traslladar al carrer Rodés, al barri de Sant Josep.

A banda de la feina a la fàbrica de seda de Can Vilumara, sabem també que la Pilar va ser membre d'un cor del Centre Catòlic.⁴⁴⁷ Les referències familiars ens indiquen que la música hauria estat l'altre pol important en la seva adolescència. El fet que es tracti del cor d'una associació catòlica contrasta amb una trajectòria que, posteriorment, la va portar a relacionar-se amb el món anarquista.

Quan comença la Guerra Civil, la Pilar té 21 anys. Militava al moviment sindical anarquista, molt probablement a la FAI; algunes fonts assenyalen també que pertanyia al moviment feminista Mujeres Libres, tot i que aquest aspecte no està comprovat.⁴⁴⁸ La situació de penúria va fer que comencés a treballar als menjadors populars habilitats per l'Ajuntament i dirigits per la CNT als barris de l'Hospitalet ja que així a la nit, com d'altres col·laboradors, es podia emportar les sobralles del menjar. Malgrat l'activitat relacionada amb el món anarquista, no sembla, però,

---

que fos una militant molt activa ni tampoc destacada. La seva filla, Glòria Adán, recorda que la mare li va explicar que s'hi havia afiliat per poder treballar als menjadors populars. El germà de la Pilar, l'Antoni Diego, va ser mobilitzat durant la guerra. Segons explica també Glòria Adán, l'Antoni sembla que quan podia tornava cap a casa, potser d'amagat, i la mare i l'àvia li donaven menjar i el feien tornar perquè tenien por que el descobrissin i l'afusellessin per desertor. En el decurs de la guerra també cal assenyalar un altre fet destacat a la família, la mort del pare de la Pilar, José Diego Martínez, per causes naturals, el 23 d'agost de 1937. Les restes mortals del pare encara avui descansen al cementiri de l'Hospitalet.

Després de la guerra, la família de la Pilar va continuar vivint a l'Hospitalet i ella va tornar a treballar a Can Vilumara. Tot i això, cap al final de 1939 va rebre alguna denúncia, segons explica la seva filla per no haver donat suport al franquisme, i fou empresonada amb la seva germana Isabel. Se'ls va obrir un procés judicial i l'Auditoria de Guerra de la 4a Regió Militar va demanar informes a l'Ajuntament de l'Hospitalet per conèixer els antecedents de la Pilar. Curiosament, per algun motiu desconegut la petició es va duplicar ja que a l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet n'hi ha una amb data del 16 de desembre de 1939 i una segona, idèntica, però amb data del 4 de gener de 1940 i segell del registre d'entrada amb la data diferenciada. També es van confeccionar dues respostes a aquesta petició del jutge que s'havia acabat duplicant, possiblement per error. I aquí trobem el més insòlit: les dues respostes aporten informacions completament diferents sobre el passat polític-social de la Pilar Diego. En la primera, dues veïnes informen que la Pilar era una persona de bona conducta i d'antecedents irreprotxables, i se la considera "afecta al Glorioso Movimiento Nacional". En la segona, però, dues persones diferents del barri afirmen que

durante la dominación rojo-separatista fue presidente de la asociación "Mujeres Libres", habiéndosela visto con mucha frecuencia con elementos de la FAI⁴⁴⁹

Una nova prova més de l'aleatorietat —o bé de la intencionalitat, segons com es miri— amb què s'elaboraven aquests documents i de les enveges i intrígues que hi podien encabir. Malgrat tot, la Pilar i la seva germana Isabel van estar poc temps a la presó, potser uns quants mesos. La seva mare es va adreçar al cònsol argentí, ja que les dues tenien la nacionalitat argentina. Finalment, la pressió diplomàtica va aconseguir l'excarceració, tant de l'una com de l'altra, i la Pilar va continuar treballant a Can Vilumara fins el 26 de setembre de 1942.

En aquest lapse de temps, entre el final de la contesa i el final de 1942, la Pilar va conèixer el seu futur marit. Es deia Fernando Adán San Andrés i era un d'aquells personatges que donen peu a fer una pel·lícula o a escriure una bona novel·la. Havia nascut a Alcanadre (La Rioja) el setembre del 1919 i era fill d'un membre de la Guàrdia Civil. La família s'havia traslladat a Barcelona, on ell va viure fins als 29 anys. Fernando Adán havia format part de la Falange des de ben jove, potser des del 1935, any en què havia tornat d'una escola religiosa belga on havia estat cursant l'ensenyament secundari durant dos anys. Pocs mesos després de la tornada havia participat en la trama civil de l'aixecament militar de Barcelona, el 19 de juliol de 1936. En fracassar el cop d'estat a Barcelona, el van detenir, empresonar i condemnar per rebel·lió militar

Font: V

Pilar Diego, l'any 1941. Detall d'una foto dels treballadors de Can Vilumara.

a reclusió perpètua (en la pràctica, 30 anys de presó), i probablement es va salvar de morir afusellat perquè llavors era menor d'edat.⁴⁵⁰ Devia passar tota la guerra a la presó, fent treballs forçats. En els dies finals de la contesa i en plena retirada de l'exèrcit republicà, Fernando Adán va ser un dels 800 presoners que els republicans es van emportar de la Model de Barcelona cap a la frontera. A prop de França va poder fugir i es va tornar a lliurar de l'afusellament que va patir una part dels condemnats que l'acompanyaven.

Després de ser alliberat va tornar a Barcelona, on sembla que va treballar d'inspector del Sindicat de Pesca Estatal, alhora que era cap de districte de l'Organització Juvenil Espanyola (OJE). Data d'aquesta època l'inici de la relació personal amb la Pilar Diego, una relació que va esdevenir, com veurem més endavant, força important en el futur de tots dos, malgrat les diferències ideològiques que els separaven: l'un era falangista força actiu i l'altra tenia un passat de signe anarquista, per bé que els indicis assenyalen una postura poc combativa.

Tot i la relació personal amb la Pilar, l'any 1942 Fernando Adán decideix enrolar-se a la Divisió Azul, la unitat militar impulsada pel règim franquista per tal d'ajudar en el camp de batalla l'Alemanya nazi. Formada primordialment per soldats voluntaris —sí més no sobre el paper—, Fernando Adán quadra bé amb un determinat perfil de voluntari, el del falangista jove i amb ganes d'aventura que vol lluitar contra el comunisme. Quan Fernando Adán li va manifestar la intenció que tenia d'anar-se'n a lluitar a Rússia, la Pilar Diego el va amenaçar d'emigrar a l'Argentina, però això no va fer que canviés d'opinió. Ell se'n va anar al front rus i ella, sense fer-se enrere tampoc, va retornar allà on havia nascut. La separació ja era un fet, però ni de bon tros era una separació definitiva.

Potser que la Pilar tingués més d'un motiu per acabar marxant d'Espanya: amb uns antecedents anarquistes i amb una situació familiar feble, la possibilitat d'emigrar a l'Argentina, on probablement tenia familiars, com a mínim era una opció temptadora. També hi devia influir el fet de saber que Fernando Adán, essent lluny com seria, no podria actuar ja com a valedor seu.

Fernando Adán va formar part de la Primera Companyia de Sanitat a la Divisió Azul entre el 18 de juliol de 1942 i el 5 de novembre de 1943. En aquest període va rebre la Creu Roja del

Carnet d'ex combatent de Fernando Adán Sanandres, expedit l'any 1945. Les condecoracions que figuren les va guanyar a la División Azul.

Mèrit Militar l'abril del 1943, i en el seu full de serveis figura que va tenir una conducta bona, va acreditar el seu valor i va manifestar un esperit militar excel·lent. La realitat, però, probablement és un xic menys valerosa. Recorda la seva filla Glòria com el seu pare els explicava un dels episodis que més por li havia fet passar mentre era allà: havia de portar un missatge i per fer-ho li calia travessar un lloc perillós, però li va agafar un atac de pànic i només va arribar a mig camí i se'n va tornar. Deia llavors que no entenia com no l'havien afusellat... Normalment exercia de portalliteres i no entrava directament en combat, sinó que sortia a recollir els ferits i els morts del camp de batalla. Això, però, no el lliurava del risc de morir, i de fet algun company havia caigut al seu costat víctima de les bales enemigues. A més, no oblidem que allà el fred era un altre enemic per a tothom.

Quan Fernando Adán va tornar del front rus, el novembre del 1943, la Pilar ja feia un any que havia marxat a l'Argentina amb la seva germana petita, i aquí només quedava la seva mare, Antònia Tribó Badía, i de fet no s'hi estaria gaire temps perquè al final de 1944 o al principi de 1945 consta que va rebre una carta de la seva filla; li proposava que se n'anés a l'Argentina a viure amb ella. Per això l'Antònia, entre d'altres papers, va sol·licitar un certificat mèdic i un altre en què es deixava constància que no practicava la mendicitat, documents que encara conserva avui dia la seva filla. En aquell moment, al final de 1944, la mare encara vivia al carrer Rodés de l'Hospitalet.

Així doncs quan torna de Rússia, Fernando Adán es reincorpora a l'Espanya franquista, se suposa que sense gaire entrebancs, com a sotscap de la secció social del Sindicat d'Indústries Químiques, a Barcelona, però ja no troba la Pilar. Treballa aleshores al sindicat franquista fins al 1948. En aquests cinc anys, però, Fernando Adán no oblidava la Pilar i li comença a enviar cartes. La relació torna a prendre força fins al punt que l'any 1948 ell decideix abandonar Espanya i marxa a l'Argentina per retrobar-se amb la Pilar. Cap dels dos tornarà ja a Catalunya.

Sobre aquesta idíl·lica, i fins a cert punt insòlita història d'amor, però, plana una important ombra de dubte. L'octubre del 1950, un parell d'anys després que Fernando Adán emigrés a l'Argentina, la premsa espanyola es feia ressò de l'esclariment d'un assassinat comès el març del 1939, poques setmanes després del final de la Guerra Civil al front català. Sorprenentment, el nom de Fernando Adán sortia involucrat en els fets. Tant l'ABC com *La Vanguardia* van recollir

---

la notícia en les edicions del 27 i 28 d'octubre de 1950, respectivament, i ambdues versions ens permeten conèixer els suposats fets. La del diari madrileny estava datada a Barcelona el dia 26 per l'agència de notícies *Cifra* i deia això:

Han sido detenidos los autores de un crimen cometido en marzo de 1939. En aquella fecha fue encontrado en la carretera de San Feliú de Codina el cadáver de José María Alavern Saucedo. La víctima habitaba un piso de la calle del Carmen de Barcelona, en unión de Enrique Barber García, y se dedicaba a negocios de "estraperlo". El Barber convenció un día a Alavern que debía marchar a Francia, ya que se habían descubierto sus andanzas. Confiando en ello, Alavern marchó, en unión de Barber, Mario Balaguer Barnaus y José Molero Martínez, los cuales, en la carretera y para apoderarse del dinero que llevaba, le dieron muerte⁴⁵¹

Segons la notícia, tots ells haurien estat empresonats, a excepció de Molero que ja estava a la presó per un altre delictes d'estafa. La breu notícia finalitzava dient que s'estaven carregant l'autoria del crim els uns als altres. En aquest sentit, la notícia de *La Vanguardia*, publicada un dia després, era una mica més explícita pel que fa al tema de les acusacions mútues, i aquí és on entra el nostre protagonista. La versió dels fets és pràcticament similar però a l'hora de fer hipòtesis de qui va ser l'autor material del crim, en aquest diari van escriure això:

Los detenidos achacan la ejecución del crimen a Fernando Adán San Andrés, que actualmente se encuentra en la Argentina, y añaden que ellos sólo arrastraron el cadáver desde el coche hasta el lugar donde fue encontrado⁴⁵²

A banda d'aquest important apunt, les dues versions també es diferencien en alguns dels noms de la gent implicada. Així, *La Vanguardia* nomena un dels involucrats com a Mario Balaguer Ranau (i no Barnaus), i esmenta com a víctima José María Alavern Sensada (i no Saucedo). Sigui com sigui, dos anys després d'haver marxat, Fernando Adán es va veure involucrat de manera indirecta en un crim comès 11 anys abans. No ha estat possible esbrinar que hi ha del cert en aquesta història i si va tenir res a veure en la decisió de Fernando Adán de marxar a l'Argentina (o fins i tot, en la decisió d'enrolar-se a la División Azul). Tot i això, sí que hem establert un lligam entre ell i la resta d'aquest grupet de persones detingudes arran del cas: José María Molero Martínez, que també va participar en la trama civil de l'aixecament del 19 de juliol acompanyant la mateixa unitat de la caserna del Bruc amb què havia sortit Fernando Adán, per tant, és probable que es coneguessin.⁴⁵³ També cal adonar-se'n que algú del grup sabia que Fernando Adán estava a l'Argentina... Cal esmentar, d'altra banda, que els detinguts se'ls titllava de lladres i falsificadors, especialment Enrique Barber García, a qui segons una altra informació publicada poc després, se'l considerava també el cervell d'una xarxa de falsificadors i estafadors muntada al voltant d'una entitat bancària on treballava.⁴⁵⁴

No podem jutjar que hi havia exactament darrere d'aquest fosc afer a partir només d'aquestes informacions, però sí que cal anotar-ne els detalls per tal de fer-se una mínima com-

---

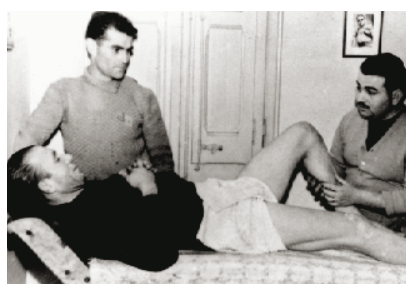
posició del que devia passar. Aquesta curiosa i, fins a cert punt, inquietant història no era coneguda per la filla de Fernando Adán fins que la vaig descobrir a les hemeroteques. Glòria Adán no recorda que el seu pare n'hagués parlat mai i, potser, ni tan sols ell no es va arribar a assabentar mai d'aquesta greu acusació. En tot cas, no hi ha indicis que el molestessin pas per aquest episodi. Fins i tot, el 1952 el nom de Fernando Adán apareix de nou a les pàgines de *La Vanguardia* en un quadre d'honor d'un multitudinari homenatge organitzat per l'Ajuntament de Barcelona "a los heróicos inmolados o supervivientes" de les unitats catalanes que durant la guerra van participar al costat de Franco. El nom de Fernando Adán figura en la "Relación de alzados en armas en esta ciudad [Barcelona] el día 18 de julio de 1936 / Supervivientes".⁴⁵⁵ Tots ells (els noms dels quals van quedar recollits en una pàgina sencera a cinc columnes ben plena de noms) van rebre la medalla de plata de la ciutat de Barcelona. La de Fernando Adán es devia quedar sense recollir perquè ell ja estava en aquell moment a l'Argentina.

Fernando Adán va morir el 9 de novembre de 1981, a Buenos Aires. La seva dona, la Pilar Diego, va morir també a l'Argentina l'any 1999. La seva filla Glòria va viatjar l'any 2011 a Espanya, on encara conserva família; buscava dades sobre el seu pare, la seva mare i sobre l'avi que està enterrat a l'Hospitalet. Un dia, per casualitat, la vaig conèixer a l'Arxiu Municipal de L'Hospitalet, i la trobada va permetre un fructífer intercanvi d'informació que a mi ara m'ha permès explicar un altre cas d'emigrants a Amèrica.

2.5.9 JOAN MASMITJÀ, UNA VIDA AL VOLTANT DEL CICLISME A UNA BANDA I L'ALTRA DE L'ATLÀNTIC

El cas de Joan Masmitjà López el vaig revelar ja fa uns anys quan vaig investigar la història de l'esport a l'Hospitalet.⁴⁵⁶ Llavors me l'havia trobat molt vinculat al món del ciclisme català i del barri de Collblanc, a l'Hospitalet, malgrat que probablement vivia a la zona propera de Sants (com a mínim així era al principi de la dècada de 1950). A la seva família, aquest esport era molt estimat però va desencadenar també la tragèdia de la pèrdua, quan un dels germans, en Julià, entrenant per Vallvidrera amb bicicleta va tenir un accident i s'hi va deixar la vida el 1947. Durant uns anys a Collblanc se li va retre homenatge amb la celebració d'un trofeu ciclista que portava el seu nom.

Curiosament Joan Masmitjà, nascut cap al 1924, es va iniciar com a esportista en el món de la boxa, abans de la Guerra Civil. Mentre entrenava a la sala Price de Barcelona va començar a fixar-se molt en la tasca dels massatgistes, una tasca que més endavant esdevindria una de les seves afeccions i que, fins i tot, convertiria en una ocupació. Abans, però, va canviar d'esport i va passar al ciclisme. Com que a les curses tampoc no va obtenir grans resultats, va decidir abandonar la pràctica activa de l'esport i va estar fent de directiu durant gairebé una dècada a l'Agrupació Ciclista Collblanc, club del qual n'havia estat membre fundador l'any 1944. En aquests anys, Masmitjà ja cultivava la seva afeció pel massatge esportiu, primer amb els corredors aficionats del seu propi club, i a partir com a mínim del 1951 entre els corredors professionals. Entre

Font: P

Joan Masmitjà exercint com a massatgista l'any 1951, amb les cames del ciclista Joaquim Olmos entre les seves mans. Espera torn un altre ciclista, l'hospitalenc Josep Vidal Julià.

els primers corredors professionals que li van confiar les cames, trobem Joaquim Olmos i l'hospitalenc Josep Vidal Julià, amb els quals es va fotografiar aquell mateix any per il·lustrar una informació periodística. Durant els següents tres anys la fama de Masmitjà es va anar ampliant en aquest camp i va arribar a col·laborar en diverses edicions d'una competició en pista de sis dies (curses que en aquella època estaven molt de moda) i que es celebrava a Barcelona. En les diverses edicions d'aquestes proves van passar per les mans de Masmitjà ciclistes com Jordi Clarós, molt vinculat també a l'Hospitalet, Joan Espín, o els italians Severino Rigoni (plata als Jocs Olímpics de Berlín-36 en persecució per equips) i Ferdinando Terruzzi (campion olímpic de tàndem, Londres 1948, i després campió d'Europa).

Poc després Masmitjà va arribar a ser preparador físic i director esportiu de l'equip Grupo de Empresas Lámparas Abelló, de Barcelona, amb el qual va aconseguir els títols de campió de Catalunya i d'Espanya a les competicions d'Educación y Descanso i amb el qual també va participar en un enfrontament contra Portugal, juntament amb dos equips espanyols més.

L'any 1954, però, va decidir anar a viure a l'Argentina amb la seva dona i el seu fill petit (nascut cap al 1950), en principi per motius de feina. Amb la família, es va establir a la localitat de Mar del Plata i va obrir un taller de bicicletes que, més endavant, va ampliar a les motocicletes i, després, al petit transport. Però a més va seguir vinculat al ciclisme esportiu: només dos mesos després d'arribar ja treballava amb les figures ciclistes de la zona. Es conserva algun article de la premsa argentina d'aquests primers mesos, on comencen a explicar qui era el nouvingut i quina història tenia al darrere. Cal destacar també que Masmitjà va estar vinculat a clubs argentins, com per exemple el Club Ciclista y Deportivo Gral. Pueyrredón (es conserva una credencial seva amb aquest club de l'any 1958), i que, finalment, va arribar a fundar el seu propi club, Cycles Barcelona, amb el qual va participar en proves arreu de l'Amèrica del Sud. Precisament un dia, quan tornava d'una d'aquestes proves, va patir un accident de trànsit.

A l'Argentina va néixer un segon fill cap al 1960; la família, però, volia retornar. Llavors un amic seu, l'industrial Joan Pitarch, li va oferir una feina, "un puesto destacado en su próspera industria, para mí así como para mi hijo",⁴⁵⁷ i es van decidir a fer el pas el desembre del 1964. Aquí va seguir un temps vinculat al món del ciclisme, la seva gran passió.

2.5.10 ELS GERMANS PEIRÓ ARIZA, DE LA PRESÓ A L'ARGENTINA

Enric i Joaquim Peiró Ariza van emigrar a l'Argentina, junt amb les respectives famílies, l'any 1948. Devia fer poc temps que en Joaquim i la seva dona, Dolors Pérez Enseñat, havien tancat el seu particular capítol judicial amb la justícia franquista. En Joaquim consta com a pres l'any 1940, segons una anotació del padró de l'Hospitalet d'aquell any.⁴⁵⁸ L'anotació és prou explícita ja que, fins i tot, figura el lloc on estava empresonat, el Palau de les Missions, ubicat en el recinte de l'Exposició de Barcelona, un espai que es va utilitzar després de la Guerra Civil per tancar-hi presoners polítics. De la seva dona consta també a l'arxiu municipal un informe personal vinculat a un judici sumaríssim, el número 217 de l'any 1940 per rebel·lió militar. L'informe està datat al final de desembre de 1942 i anava adreçat al Jutjat Militar número 14 de Barcelona. No sabem si van ser finalment condemnats o no, però en tot cas durant els anys immediatament posteriors a la guerra van haver d'afrontar problemes amb la justícia, uns problemes que van tenir un punt d'origen clar —l'actuació adoptada en els anys de la contesa— i que van implicar unes conseqüències directes: la detenció i el pas per la presó.

Tant en Joaquim com l'Enric eren rellotgers. El primer havia nascut cap al 1909 o 1910, a Barcelona, i l'altre era quatre anys més petit, fet que ens porta a pensar que hauria nascut cap al 1914. Només coneixem el domicili d'en Joaquim i la Dolors, que vivien al carrer Holanda, al barri hospitalenc de la Torrassa. Dolors Pérez tenia la mateixa edat que el seu company. La parella havia tingut dos fills, en Rubèn, cap al 1931, i en Joaquim, un any després. Tots dos havien nascut a Barcelona, segons les dades de que disposem.

Si en Joaquim i la Dolors van ser condemnats, possiblement la pena devia ser petita ja que l'any 1948 van emigrar cap a l'Argentina. Se n'hi van anar amb l'altre germà, l'Enric, i la família d'aquest, integrada per la seva companya, de qui en desconeixem el nom però sí que en sabem els dos cognoms, Buquet Francolí, i el seu fill Jordi. La dona era sis anys més gran que ell i devia haver nascut cap al 1908, també a Barcelona. El seu fill Jordi hauria nascut cap al 1942, a Barcelona. Van arribar al port de Buenos Aires el 24 de juny de 1948 a bord del vaixell *Juan de Garay*. No he localitzat cap dada més sobre aquestes persones.

2.5.11 ELS EMIGRANTS AL BRASIL

Les fitxes consulars de qualificació dels immigrants que volien entrar al Brasil⁴⁵⁹ entre 1900 i 1965 m'han permès localitzar 69 casos de ciutadans i ciutadanes relacionats amb l'Hospitalet, bé perquè hi havien nascut o bé perquè hi havien residit; tots van marxar cap al Brasil entre 1949 i 1962. Bàsicament podem considerar que aquestes migracions són de tipus econòmic, per tres motius: per l'època en què van tenir lloc, perquè en molts casos aquestes persones eren menors en els anys de la Guerra Civil i perquè els interessats disposaven de passaport expedit en aquell moment per les autoritats franquistes. No es pot descartar que hi hagués també algun tipus de motivació política, però tot i que no disposem de més dades pensem que la motivació primària d'aquests desplaçaments va ser de tipus econòmic.

Presentarem els casos en dos grups: en el primer veurem les persones que van néixer a l'Hospitalet però que en el moment de marxar no hi residien, i en el segon veurem les persones que residien a l'Hospitalet, amb independència del lloc de naixement.

En el primer grup, el de les persones nascudes a l'Hospitalet però amb residència fora del municipi, trobem aquests 25 casos. Aquests en són els noms: **Anna Giménez Sánchez** (nascuda el 1929, vivia a Barcelona i va emigrar el 1960); **Àngel Marchán Onzoño** (nascut el 1927, resident a Barcelona i emigrat el 1952); **Antoni López Blanes** (nascut el 1926, resident a Barcelona i emigrat el 1951); **Antoni Mendiola Castells** (nascut el 1924, resident a Molins de Rei i emigrat el 1951); **Antoni Nicolás López** (nascut el 1925, resident a Barcelona i emigrat el 1952); **Antoni Torralba Pérez** (nascut el 1934, resident a Vallcarca i emigrat el 1953) i el seu pare **Josep Antoni Torralba Tomás** (nascut a Múrcia el 1904, resident a Vallcarca i emigrat el 1953), un altre fill, **Sebastià Torralba Pérez** (nascut el 1932, resident a Barcelona i emigrat el 1954), i més tard la seva germana **Isabel Torralba Pérez** (nascuda el 1940, resident a l'Hospitalet i emigrada el 1956) i la mare, **Maria Pérez** (sense més dades); **Armand Vieco Estradera** (nascut el 1926, resident a Esplugues i emigrat el 1960); **Dolors Giner Oset** (nascuda el 1931, resident a Sabadell i emigrada el 1957); **Dolors López Barragán** (nascuda el 1926, resident a Barcelona i emigrada el 1956 amb el seu marit); **Felip León Porcar** (nascut el 1932, resident a l'Uruguai, previ pas per França i l'Argentina, i emigrat al Brasil el 1956); **Hortènsia Belmonte Montes** (nascuda el 1930, amb residència a Girona i emigrada el 1954); **Isidre Arnal Rodríguez** (nascut el 1927, resident a Barcelona i emigrat el 1952); **Joan Colet Baulo** (nascut el 1924, resident a Badalona i emigrat el 1957); **Maria Escote Bachs** (nascuda el 1934, resident a Barcelona i emigrada el 1954); **Olga León Sánchez** (nascuda el 1934, resident a Molins de Rei i emigrada el 1951); **Núria Bona Creixell** (nascuda el 1934, resident a Barcelona i emigrada el 1957); **Joan Cruz Jareño** (nascut el 1932, resident a Biarritz, França, i emigrat el 1949); **Àngela García Cárceles** (nascuda el 1931, resident a Barcelona i emigrada el 1960); **Trinidad Gellez López** (nascuda el 1920, resident a València i emigrada el 1952); **Rosario García García** (nascuda el 1933; resident a la localitat francesa de La Bastide sur L'Hers, al sud de França, i emigrada el 1952), i **Sebastià Salmerón Vargas** (nascut el 1925, resident a Barcelona i emigrat el 1953).

En el segon grup, el d'emigrats residents a l'Hospitalet abans de marxar (molts són nascuts també a l'Hospitalet, però no tots) trobem 44 casos. Aquests en són els noms: **Andreu Navarro Iglesias** (nascut el 1926 a l'Hospitalet i emigrat el 1955); **Àngel Conesa Alcaraz** (nascut a l'Hospitalet el 1926 i emigrat el 1951); **Antoni Gil Montoya** (nascut a l'Hospitalet el 1927 i emigrat el 1954); **Asunción Benítez Lanza** (nascuda a l'Hospitalet el 1938 i emigrada el 1955) i la seva mare **Asunción Lanza** (sense més dades); **Josep Escote** (sense més dades) i el seu fill, **David Escote Bachs** (nascut a Barcelona el 1935 i emigrat el 1953); **Elena Pastor Marcos** (nascuda a l'Hospitalet el 1932 i emigrada el 1958); **Enric Villalonga Álvarez** (nascut a l'Hospitalet el 1926 i emigrat el 1956); **Francesc Masferrer Piñol** (nascut a l'Hospitalet el 1930 i emigrat el 1950); **Pere Cler Sáes** (nascut a Cartagena, Múrcia, i emigrat el 1955), la seva esposa, **Mercè Parés Vila** (nascuda a Barcelona el 1927 i emigrada el 1957) i el seu fill, **Fulgenci Cler Parés** (nascut a l'Hospitalet el 1946 i emigrat el 1957); **Francesc Fanlo García** (nascut a l'Hospitalet el 1931 i emigrat el 1960); **Ginesa**

Romero Vallespí (nascuda a l'Hospitalet el 1930 i emigrada el 1956); **Ignàcia Vidal Vilella** (nascuda a l'Hospitalet el 1919 i emigrada el 1958), la seva filla, **Lourdes Agramunt Vilella** (nascuda probablement a l'Hospitalet el 1945 i emigrada el 1958) i el cap de la família, **Pasqual Agramunt** (sense més dades); **Josep García Hernández** (nascut a l'Hospitalet el 1923 i emigrat el 1951); **Joan Abadal Matas** (nascut a l'Hospitalet el 1934 i emigrat el 1962); **Joan Requesens Agustina** (nascut a l'Hospitalet el 1936 i emigrat el 1951), el seu pare, **Ramon Requesens Blesa** (sense més dades) i la germana d'aquest, **Rosa Requesens Blesa** (nascuda a Barcelona el 1912 i emigrada el 1951); **Lluís López Álvarez** (nascut a l'Hospitalet el 1927 i emigrat el 1952); **Miquel Rovira Dumenjó** (nascut a l'Hospitalet el 1921 i emigrat el 1951), els seus fills, **Miquel** (nascut el 1949, probablement a l'Hospitalet) i **Joan** (nascut el 1950, probablement a l'Hospitalet) i la seva germana, **Carne Rovira Dumenjó** (nascuda a l'Hospitalet el 1908 i emigrada el 1956); **Paula Riera Vilarrubias** (nascuda a l'Hospitalet el 1904 i emigrada el 1960); **Pere Antoni Lozano Martínez** (nascut a l'Hospitalet el 1938 i emigrat el 1956) i el seu pare, **Martí Lozano** (sense més dades); **Pere Meca Soler** (nascut a l'Hospitalet el 1930 i emigrat el 1949); **Salvador Sánchez Navarro** (nascut a l'Hospitalet el 1926 i emigrat el 1951); **Senén Hurtado Cervero** (nascut a l'Hospitalet el 1928 i emigrat el 1962); **Ramon Puig Biarnés** (nascut a Barcelona el 1921 i emigrat el 1952) i la seva esposa, **Teresa Guillén Clavero** (nascuda a l'Hospitalet el 1927 i emigrada el 1952); **Joana Guevara Sánchez** (nascuda a l'Hospitalet el 1945 i emigrada el 1963); **Montserrat Deirós Neira** (nascuda a l'Hospitalet el 1927 i emigrada el 1956), el seu marit, **Higini Gascó Forga** (nascut a Alberique, València, el 1928 i emigrat el 1955) i el fill dels dos, **Xavier Gascó Deirós** (nascut el 1954 probablement a l'Hospitalet i emigrat amb la mare el 1956), i també el germà de l'Higini, **Manuel Gascó Forga** (nascut a Barcelona el 1930 i emigrat amb el germà el 1955), la seva dona, **Isabel Albacete Cano** (nascuda a l'Hospitalet el 1936 i emigrada el 1956) i els seus dos fills, **Higini Gascó Albacete** (nascut a l'Hospitalet el 1954) i **Joan Gascó Albacete** (nascut a l'Hospitalet el 1955), emigrats amb la mare el 1956; i **Teresa Sabaté de Blas** (nascuda a l'Hospitalet el 1924 i emigrada el 1952).

Si ens aturem una mica en les dades, observem que la majoria d'aquestes persones tenen en comú haver nascut cap a mitjan de la dècada de 1920 i anys posteriors, per tant, a tot estirar, van viure la Guerra Civil durant la infantesa i no van participar directament en el conflicte. Això implica, també, que en emigrar sobretot durant la dècada de 1950 eren joves, les edats dels quals devien oscil·lar entre els 18 i els 35 anys. En molts casos, a més, els emigrats eren solters, i si estaven casats el més habitual era que primer marxés l'home i que, posteriorment, al cap d'uns mesos o anys més tard, s'hi afegís la resta de la família. Quant a les professions, l'especificitat del mercat brasiler en aquells anys⁴⁶⁰ va determinar els perfils més comuns dels emigrats hospitalencs identificats, amb un predomini de mecànics, operaris tèxtils, manobres, electricistes, fusters, pintors...

Veiem ara alguns casos que m'han semblat especialment interessants; les dades, per descomptat, no són abundants, però sí suficients com per continuar deduint més coses sobre el procés d'emigració.

Per exemple, el cas de **Felip León Porcar** (l'Hospitalet, 1932) és d'emigració múltiple, a diferents països. En Felip era mecànic ajustador i va emigrar amb 19 anys des de Marsella

Font: FS

REPÚBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL. FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO. 116979/.

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no ponto de destino.

Nome por extenso: **Juan Jareño CRUZ**

Admitido em território nacional em caráter: **PERMANENTE**

Nos termos do art. 9º letra **a** do dec. n.º 1.967 de 1945.

Lugar e data de nascimento: **Hospitalet (Barcelona) 16/12/1932**

Nacionalidade: **Espanhola** Estado civil: **solteiro**

Filiação (nome do Pai e da Mãe): **Vidal CRUZ e Maria JAREÑO**

Profissão: **carpinteiro**

Residência no país de origem: **Chalet "Issette" r. Isalense, HIA RRRIZ**

NOME: **CHALET** IDADE: **16** SEXO: **M**

FILHOS MENORES DE 18 ANOS:

Passaporte n.º **71/49** expedido pelas autoridades de Consulado de Espanha em **BAYONNE** em data **28 de março de 1949** vindo sob n.º **36** - **PROV. 12/9/49, sob n.º 4, pelo Dep. ASSINATURA DO PORTADOR: sulado em BORDEUS** - **16 de maio de 1949** O CONSUL. **AGUIAR DE MAGALHÃES**

Una de les moltes fitxes consulars d'entrada al Brasil dels emigrants hospitalencs, en aquest cas la del jove Juan Jareño Cruz, expedida l'any 1949 a Bordeus (França).

(França) a l'Argentina el maig del 1951, a bord del vaixell *Florida*. Desconec com i quan havia arribat a França. En Felip era solter i l'octubre del 1955 consta que li van expedir un passaport al consolat espanyol a Rosario (Argentina) amb el qual devia reemigrar a l'Uruguai. Va estar vivint a Montevideo fins al desembre del 1956 i aleshores va emigrar per tercer cop, en aquest cas al Brasil. Sabem també que la seva germana **Cándida León Porcar**, que estava casada, va emigrar a l'Argentina un parell de mesos després que ho hagués fet ell, l'any 1951, també des de Marsella i a bord del vaixell *Provence*. En aquest cas no podem confirmar que hagués nascut també a l'Hospitalet (era nou anys més gran). Tampoc he trobat rastre d'una possible emigració conjunta amb els pares, Josep León i Felicidad Porcar. He trobat dades d'en Felip al Brasil fins a mitjan de la dècada de 1970. Hi ha indicis que semblen apuntar que més endavant va tornar a viure a Catalunya.⁴⁶¹

L'emigració de **Joan Jareño Cruz** també es va produir des de França, l'any 1949. En Joan havia nascut a l'Hospitalet al final de 1932. La seva família devia arribar a la ciutat aquell mateix any o bé al final de 1931 a tot estirar ja que el seu germà Vidal havia nascut aquest darrer any però al Prat de Llobregat. El cert és que els dos vivien amb la mare, Maria Jareño Cibeiro (Atalaja, Conca, 1910), a Biarritz (França) just abans d'emigrar al Brasil. En Joan era fuster, el seu germà jornaler i la seva mare cosia. No sabem com van anar a parar a França. Tampoc he trobat la fitxa consular del pare, Vidal Cruz.

I des de la localitat de La Bastide sur L'Hers, al sud de França, va emigrar al principi de 1952 **Rosario García García**, nascuda a l'Hospitalet l'octubre del 1933. Desconec com i quan va anar a parar a França. En el moment de marxar al Brasil estava casada amb un home de qui només en conec el cognom, Sempere, i declarava ser teixidora de professió.

La família Escote Bachs va marxar al Brasil al principi de la dècada de 1950. He trobat la fitxa de la filla, **Maria Escote Bachs**, nascuda a l'Hospitalet el maig del 1934, i la del germà petit, **David Escote Bachs**, nascut a Barcelona l'agost del 1935. A partir de les dues fitxes es pot deduir el periple migratori de la família. El primer de marxar, en una data indeterminada, va ser el pare, **Josep Escote**. Així figura a la fitxa del fill, David, on es pot llegir en l'apartat d'observacions que va a reunir-se amb el seu pare, resident a Sao Paulo. El visat del fill data de l'abril del 1953, per tant, el pare havia marxat abans. El fill se'n va anar cap al Brasil quan encara no havia complert els 18 anys (potser per no haver de fer el servei militar?). Sabem també per la fitxa que era estudiant i que fins aleshores havia viscut a l'avinguda Generalísimo Franco de l'Hospitalet (l'actual

---

carrer Prat de la Riba). Havia estat admès al Brasil amb caràcter permanent, és a dir, per quedar-s'hi. Un any més tard, l'abril del 1954, van emigrar també la seva germana gran, Maria, i la seva mare, **Eulàlia Bachs**. A la fitxa de la noia consta que vivia al carrer de Sants, a Barcelona, que tenia 20 anys i que estava soltera i sense professió. Ambdues van marxar al Brasil lògicament per reunir-se amb el cap de família i el fill petit. En David es va casar el 1966 amb una ciutadana brasilera. No conec cap més dada sobre aquesta família.⁴⁶²

Podem reconstruir també el periple migratori de la família Torralba Pérez, un periple que es va desenvolupar en tres etapes. Els primers de marxar van ser dos homes: el pare, **Josep Antoni Torralba Tomás** i un dels fills, **Antoni Torralba Pérez**. El pare havia nascut a Múrcia, tenia 48 anys i era manobre, mentre que el fill havia nascut a l'Hospitalet, en aquells moments tenia 18 anys i declarava també ser manobre. Curiosament, en els dos casos consta el darrer lloc de residència, a Vallcarca (Sitges). Podem especular que tant l'un com l'altre devien treballar a la cimitera que hi havia a la zona. Els dos van emigrar al Brasil al principi de 1953. L'octubre del 1954 va marxar un altre fill, **Sebastià Torralba Pérez**, que havia nascut a l'Hospitalet el 1932 i que vivia també a la mateixa adreça de Vallcarca. També declarava ser manobre. Finalment, l'any 1956, tres anys després que haguessin marxat el pare i el primer dels fills, la dona, **Maria Pérez**, i la filla, **Isabel Torralba Pérez**, també se'n van anar cap al Brasil per retrobar-se amb la resta de la família. Les dues dones van declarar que vivien al carrer Mas del barri hospitalenc de la Torrassa. La noia havia nascut a l'Hospitalet el 1940. Pel que fa a les dues adreces diferents dels domicilis, només podem especular amb qüestions de feina com a possible origen de la separació que va haver de viure la família (sembla versemblant pensar que el nucli familiar principal va ser, però, el de l'Hospitalet ja que era el lloc on van néixer tant els dos fills com la filla).⁴⁶³

Un altre exemple d'emigració en dues etapes, és el de la família Giner Oset. Com era habitual, el primer que va emigrar va ser el pare, **Joan Giner**. Desconec la data exacta d'arribada al país, però en tot cas devia ser abans del 1957. En Joan es va establir a Sao Paulo i al cap d'un temps, l'any 1957, se n'hi van anar la seva filla, **Dolors Giner Oset**, que havia nascut a l'Hospitalet el 1931 però residia a Sabadell, i la seva mare, **Dolors Oset Forés**, nascuda a Ribesalbes, Castelló, el 1907. Crec que la filla viu encara avui a Sao Paulo.⁴⁶⁴

El mateix podem dir de la família Cler Pares. El pare, **Pere Cler Sáes**, nascut a Cartagena (Múrcia) el 1925, va emigrar el 1955. Devia ser un obrer especialitzat. Es va instal·lar a Sao Paulo. El seguirien dos anys més tard la seva dona, **Mercè Parés Vila**, nascuda a Barcelona el 1927, i el seu fill, **Fulgenci Cler Parés**, nascut a l'Hospitalet el 1946. Abans de marxar residien a la plaça Espanyola, número 17, al barri de la Torrassa, a l'Hospitalet. El fill, que treballava com a comercial, es va casar amb una noia brasilera el 1971.⁴⁶⁵

El mateix succeeix amb el matrimoni format per **Pasqual Agramunt**, de qui desconec més dades però que, en tot cas, devia emigrar abans del 1958, i la seva dona, **Ignàcia Vidal Vilella**, nascuda a l'Hospitalet el 1919 i emigrada el 1958 amb la seva filla, **Lourdes Agramunt Vilella**, nascuda probablement a l'Hospitalet el 1945.

Un altre cas similar és el dels germans **Miquel Rovira Dumenjó** i **Carme Rovira Dumenjó**. El primer va emigrar al Brasil a mitjan de 1951, amb els seus dos fills, en Miquel, que tot just tenia

---

2 anys, i en Joan, que acabava de de fer-ne un. Suposem que devia anar acompanyat de la seva dona, però no he pogut trobar-ne dades. Ell havia nascut el maig del 1921 a l'Hospitalet, on encara residia en el moment de marxar. Era agricultor i declarava viure al Camino Antiguo. Cinc anys i mig després, al final de 1956, es va afegir al periple migratori la seva germana gran, la Carme, nascuda també a l'Hospitalet l'octubre de 1908. Es guanyava la vida cosint i residia al carrer Marina de l'Hospitalet. No he trobat més dades sobre aquest cas; tot fa pensar, però, que es tracta d'una emigració de tipus econòmic.⁴⁶⁶

Un altre exemple ens parla també d'emigració de dos matrimonis amb lligams familiars. D'una banda, trobem **Rosa Requesens Blesa**, nascuda a Barcelona el 1912 i emigrada el gener del 1951. Residia a l'Hospitalet abans d'emigrar. No sabem si va viatjar amb el seu marit o si se'n va anar al Brasil per retrobar-lo. En tot cas sembla que el marit era familiar de la dona de **Ramon Requesens Blesa**. Uns mesos després, el germà de la Rosa també va emigrar amb la seva dona, **Celestina Agustina Monferrer**, i el seu fill, **Joan Requesens Agustina**. Del pare no en tenim més dades, però el fill sabem que havia nascut a l'Hospitalet el 1936 i declarava ser mecànic electricista, mentre que la mare era natural del petit poble castellonenc d'Adzeneta, on havia nascut el 1909. També vivien a l'Hospitalet abans de marxar.

Un cas similar és el dels matrimonis Gascó-Albacete i Gascó-Deirós. Es tracta de dues parelles que vivien a la mateixa adreça del barri de la Torrassa, a l'Hospitalet. Els dos homes eren germans. Es deien **Manuel** i **Higini Gascó Forga** i tant l'un com l'altre eren mecànics. L'Higini havia nascut a Alberique (València) el 1928 i el seu germà, Manuel, ja havia nascut a Barcelona el 1930, fet que dóna indicis sobre un procés d'emigració previ dels pares cap a Catalunya. Els dos van emigrar junts el juny del 1955, i van deixar les dones i els fills a l'Hospitalet. L'Higini estava casat amb **Montserrat Deirós Neira**, que havia nascut a l'Hospitalet el 1927 i amb qui tenia un fill, **Xavier Gascó Deirós**, nascut (probablement a l'Hospitalet) sis mesos abans de marxar ell cap al Brasil. En Manuel estava casat amb **Isabel Albacete Cano**, una dona natural de l'Hospitalet i nascuda al principi de 1936. Amb ella tenia dos fills, **Higini Gascó Albacete**, nascut el desembre del 1954, també pocs mesos abans de marxar, i **Joan Gascó Albacete**, concebut poc després del naixement del primer ja que en marxar en Manuel cap al Brasil la seva esposa estava embarassada però no va donar a llum fins al final de novembre de 1955. Les dones i els nens es van reunir amb ells al Brasil el juny del 1956, tot just un any després que els marits se n'haguessin anat.

Cal destacar també els casos d'**Anna Giménez Sánchez**, **Paula Riera Vilarrubias** i **Joana Guevara Sánchez**. Les tres van ser admeses al territori brasiler amb una llicència permanent especial i una anotació a la fitxa consular, segons la qual el transport de cadascuna havia estat promogut pel Comitè Intergovernamental per a les Migracions Europees (CIME). Sabem que el CIME va col·laborar entre el 1956 i el 1964 amb el Govern espanyol en un Pla de reagrupament familiar.⁴⁶⁷ És possible que, com a mínim, dues d'aquestes migracions responguin a aquell pla. Anna Giménez havia nascut a l'Hospitalet el 1929, estava casada i vivia a Barcelona fins que va emigrar al Brasil el setembre del 1960. Possiblement se n'hi va anar per reunir-se amb el seu marit. Paula Riera havia nascut també a l'Hospitalet l'any 1904. Vivia en aquesta mateixa ciutat, al carrer del Príncep de Vergara i va emigrar el juliol del 1960. Era vídua i només podem suposar

---

que potser se'n va anar a viure amb algun fill que havia emigrat al Brasil. Joana Guevara, en canvi, era una jove nascuda a l'Hospitalet el 1945 i emigrada amb 18 anys, segons consta a la fitxa consular era soltera i no hi ha cap indicati que assenyali que anés a trobar-se amb ningú al Brasil.